

Szabadka és környéke 1918-as megszállása

Az alábbiakban megpróbálom minden ideológiai, nemzeti felhang és kommentár nélkül megírni, hogyan zajlott le az 1918-as impériumváltás Szabadkán és környékén. A leíráshoz forrásul a szabadkai délszláv szerzők könyveit használom, természetesen úgy, hogy mellőzöm azok nemzeti és ideológiai jellegű kommentárjait. Úgy vélem, ez a megközelítés azért hasznos, mert így jobban látjuk, technikai értelemben hogyan történt a hatalomváltás.

1. Az első világháború végső szakasza és a szerb csapatok sikerei

A szerb csapatok az első világháború végén jól álltak. Igaz, hogy nagy veszteségeket szenvedtek 1915-ben, de 1916-ban sokáig pihentették őket, majd felfegyverezték könnyű- és nehézfegyverzettel, ellátták egyenruhával. Egyszerűen, technikai értelemben jól bevethető sereg várta az 1918-as döntő napokat. Szerbiában a parancsnokok képzésével sem volt baj, 1878-tól mindig akadt kisebb-nagyobb háborús konfliktus, amelyekben részt vehettek, és a tapasztalatok első kézből jutottak az újonnan felnövő tisztekhez, meg az 1918-ban aktív parancsnokok is harcoltak a balkáni háborúkban. A szerb közkatonák ismerték a háború borzalmait, de a győzelem ízt is. Ami a lélektani állapotukat illeti, ők is a háború végét akarták, de úgy, hogy fegyverrel vegyék vissza hazájukat. A szerb kormány még 1914-ben célul tűzte ki az összes délszláv egyesítését.

Az antant parancsnokló struktúra abban volt érdekelt, hogy az első vonalba vezényelje a szerb katonákat, és hogy ők törjék át a frontvonalat. A bolgár és az osztrák–magyar hadsereg felbomlóban volt, a németeknek pedig szintén nehézségeik voltak. A szaloniki front közelében különösen a bolgár összeomlás volt hatással a lehetséges végső támadás helyének és időpontjának kiválasztásában. Az 1918. szeptember 14-i ágyúzás készü-

letlenül érte a bolgárokat, akik egyébként is fellázadtak, és a belpolitikai szintéren jelentős befolyásra tettek szert az antantbarát politikusok.¹ Másnap, szeptember 15-én a szerb, a francia és a szenegáli egységek áttörték a frontot Dobro Polénál² (Dobro Polje), és megkezdődhetett a szerb hadsereg legnagyobb sikersorozata.

2. Szabadka belső viszonyai az első világháború idején

Szabadka, a kor mércéi alapján, meglehetősen gazdag város volt. Gyors meggazdagodását változatos iparának, kereskedelmi képességeinek és a más vidékekről odateleplülő polgárságnak köszönhette. A gazdagság presztízsberuházások formájában is megmutatkozott, amelyek csúcsa az 1912-ben átadott (de már 1910-ben álló) Városháza, a város legékeesebb szimbóluma.

A város lakosságának összetétele meglehetősen tarka volt; meghatározó eleme a magyar társadalomba jól beilleszkedő bunyevátság volt, akiket a régebbi szóhasználatban dalmatáknak neveztek. Jellegzetes dialektust beszéltek, a horvát, illetve a szerb nyelv egyik változatát (tulajdonképpen a horvát és a szerb is olyan közel áll egymáshoz, hogy egymás dialektusának is tekinthetők). Az első világháború utáni időszak könyveiben, valamint az azt megelőző időszak újságjaiban kifejezésre juttatták elégedetlenségüket a helyzetükkel. Sérelmezték az elmagyarosítást, és a bunyevác nyelvért folyó harcot emelték ki. Mindazonáltal a katolikus egyházban erős pozícióik voltak, és több olyan püspök is működött, aki összefogta a bunyevácokat. 1918-ig sok olyan eset történt, ahol a bunyevácokat frusztrálta a helyi, illetve országos hatalom.

A városban a magyaroknak, a szerbeknek és a zsidóknak is szervezett, jól működő közösségük volt. A nemzeti ébredés hatására a szerbek Belgrádra figyeltek, a bunyevácok pedig Zágrábra, mivel horvátnak is érezték magukat. A magyarországi hatalommal egyre kevésbé voltak elégedettek, és egy-egy polgár a vérmérséklete szerint cselekedett. Voltak olyanok is, akik szerveződni kezdtek, és a nagy egységes délszláv államban látták a jövőjüket.

3. A hatalomátvétel a Vajdaságban

Az első világháború végjátéka egyben a magyarországi összeomlás is. Az őszirózsás forradalom, Károlyi Mihály stratégia nélküli politikája és folyamatosan rossz taktikai lépései Magyarországot könnyen sebezhetővé tették. A forrongások, a káosz hosszasan elhúzódott, s ez kedvezett a nem-

¹ Aleksandar Malinov, a Demokrata Párt vezetője alapított kormányt. Pavlov–Janev 2005. 120.

² Ugyanott.

zetiségekre hivatkozó területszerző akcióknak, amelyeket a nagyhatalmak is támogattak.

A széhullás felé vezető út első fontos lépése – délszláv szempontból – a belgrádi katonai konvenció megkötése volt 1918. november 13-án. Franche d'Esperey súlyos feltételeket szabott, többek között azt is, hogy a magyar csapatok vonuljanak ki a Szeged–Baja–Pécs–Varazsd-vonalig. Ezenkívül olyan rendelkezések is voltak ebben a konvencióban, amelyek az új hatalom előkészítését jelentették.

Živojin Mišić vajda ennek szellemében indította útnak seregét. Október 30-án elfoglalta a kiinduló pozíciókat, november 5-én már megkezdték a hadműveletet. Ötödikén Zimonyba és Pancsovára, Fehértemplomra vonultak be, 9-én Újvidéket foglalták el³, november 13-án pedig már Szabadkára értek. Ellenállás nélkül vonultak be a városba.

4. A hatalomátvétel szakaszai Szabadkán

4.1. A szabadkai szerb–bunyevác nemzeti tanács megalakulása

A szaloniki front áttörésének hírére és Wilson amerikai elnök tizen-négypontjának ismeretében Szabadka szláv ajkú lakossága, a bunyevácok és a szerbek, megszervezték nemzeti tanácsukat, a szerb–bunyevác nemzeti tanácsot.

Az őszirozsás forradalom győzelme után Szabadkán 1918. november 1-jén megalakult a magyar nemzeti tanács. Másnap a város vezetése (szénátusa) rendkívüli ülést tartott. Ezen arról volt szó, hogy a városi tanácsnak félre kell tennie az ellentéteket, és meg kell védenie az országot, ezért polgári őrség felállítását is kezdeményezték.

Ugyanakkor a katolikus papság részéről Blaško Rajić, a városi szerb és bunyevác polgárság részéről dr. Jovan Petrović-Ćata, dr. Vojnić-Hajduk, Alba Malagurski, Joso Prčić kezdtek szervezkedni, annál is inkább, mivel a városban igen népszerű Blaško Rajić részt vett a zágrábi nemzeti tanács munkájában október 27-én és 28-án. Szabadkán október 14-én összeültek a szerbek Jaša Tomić vezetésével, ugyanis a szaloniki front áttörésétől sokat reméltek, és úgy gondolták, hogy létre kell hozniuk saját nemzeti tanácsukat, ehhez azonban Szabadkán meg kellett nyerni a bunyevácokat. Dr. Vladislav Manojlović ügyvéd Szabadkára érkezte után a munka intenzívebb lett, és arról gondolkodtak, hogyan fogadják a szerb hadsereget, illetve mit tegyenek, ha a magyarok ellenállnak.⁴ A nemzeti gárdájukat is

³ A. Sajti 2004. 12.

⁴ Protić 1930. 22.

létrehozták, amelyet majd 1918. december 10-én fel is oszlatnak. Bevetésükre nem volt szükség, csak rendészeti feladatokat láttak el. A város új elitjének ez biztosságot jelentett.

November 10-én 10 órakor a Hungária kávézó előtt kb. 3000 ember gyűlt össze, és több szónoklat hangzott el. A szerb és bunyevác nemzetnek minden olyan jogot meg akartak szerezni, amely a „természeti és emberi” jog alapján járt nekik. A szerb–bunyevác nemzeti tanács tagjai úgy gondolták, hogy a magyarországi törvények csupán holt betűk, és csak arra jók, hogy a magyarországi politikai elit elmondhassa magáról, hogy toleráns. Ez alkalommal még nem volt szó az elszakadásról, de megalakult a szerb–bunyevác nemzeti tanács.

Az újonnan megalakuló nemzeti tanács minderről értesítette a városban már működő magyar nemzeti tanácsot, amely azt indítványozta, hogy egyesüljön a két nemzeti tanács, amit szerb és bunyevác részről is visszautasítottak. Másnap, 1918. november 11-én Pleszkovics Lukács összehívta a városi tanácsot, amelyben részt vettek a szerb–bunyevác nemzeti tanács tagjai is. Ennek nevében dr. Jovan Manojlović tartott magyar nyelvű beszédet. Ez volt egyben a városi tanács utolsó ülése is, az elkövetkező napokban a szerb–bunyevác nemzeti tanács veszi át a hatalmat.

A szerb–bunyevác nemzeti tanács november 10-e és 13-a között a Városházán működött. A magyar fél kompromisszumot keresett, de a szerb–bunyevác fél ezt már nem akarta elfogadni. Zomborban is hasonló forgatókönyv alapján történtek a változások.

4.2. A szerb hadsereg megérkezése – Finis Hungariae⁵

1918. november 13-án 18 óra 35 perckor érkezett meg az első vonat, amelyen a szerb hadsereg egységeit szállították. A nemzeti tanácsok tagjai nem voltak biztosak abban, hogy maradnak-e, ugyanis egyesek azt terjesztették, hogy visszatérnek Újvidékre. Az érkező hadsereget üdvözléssel fogadták, állítólag magyarul is éltették.⁶ Az egység parancsnoka Živulović alezredes volt. Az érkező katonákat Šime Milodanović, a szerb–bunyevác nemzeti tanács elnöke köszöntötte szerb nyelven, dr. Dembitz Lajos, a polgármester helyettese pedig magyarul.

A katonatiszt és helyettese, Bodi, a vasútállomáson maradtak, és azt üzenték a szerb–bunyevác nemzeti tanácsnak, hogy ne széledjenek szét, maradjanak együtt. Majd elküldték az egységeik egy részét Zombor és Baja irányába. Ezután az Arany Bárány étteremben vacsoráztak (amelyet

⁵ Protić 1930. 36. A szerző szerint ezt mondta Laza Stipić, amikor begördült a vonat, amivel az első szerb katonákat hozták.

⁶ Matijević 1928. 6.

később Szerb Király névre kereszteltek). Éjszaka a szerb hadsereg katonái járőröztek. Másnap, 14-én, újabb csapatok érkeztek, Vladislav Krupežević és Milan Atanacković ezredesek vezetésével. Az előbbi lett a város parancsnoka, az utóbbi pedig a helyettese. Ezzel megteremtették a szerb közigazgatás bevezetésének előfeltételeit Szabadkán.

A szabadkai városi tanácsot a szerb parancsnok 18-án feloszlatta, azzal az indoklással, hogy nem törődnek a szerb hadsereg egységeinek az élelmezésével. Egyszerűen bement a Városházára, és kidobatta onnan a helyi hatalom képviselőit. A városba egyre több katona érkezett. Itt rendezték be a dunai, majd a tiszai hadosztály főparancsnokságát. A katonai parancsnok a leváltott polgármester helyére dr. Stipan Matijevićet nevezte ki, az addigi városatyákat (szenátorok a korabeli nyelvhasználatban) felmentette, és új tagokat nevezett ki. Az egyik tag, Stipan Vojnić Tunic hamarosan Baja polgármestere lett, és helyére dr. Josip Prčićet helyezték. Dr. Dembitz Lajos ellenkezés nélkül adta át a hatalmat. Az új polgármester 19-én feleskette a városi tanács tagjait, és elkezdték a város igazgatását. Ehhez nem sok eszközük volt. A magyar fizetőeszköz elértéktelenedett, a helyzetet Budapestről nem kontrollálták, Belgrádból nem érkeztek utasítások, az új városvezetésben pedig alig volt valakinek városigazgatási tapasztalata.

4.3. Az újvidéki döntés

Újvidéken ezekben a napokban kezdték szervezni Bácska, Bánát és Baranya küldötteinek nagygyűlését. Szabadkáról dr. Stipan Matijevićet és Dušan Manojlovićot küldték Újvidékre. November 16-án a Matica srpska épületében tartották meg a gyűlést, amely a késő éjszakáig tartott. Belgrád és Zágráb képviselői is ott voltak, és voltaképpen a 25-én sorra kerülő nagygyűlést készítették elő. Már itt megbeszélték, hogy 25-én Újvidéken arról döntenek, milyen legyen az új hatalom, és milyen részelei legyenek. Az újvidéki nagy nemzetgyűlés 757 küldöttből állt, ebből 578 szerb, 84 bunyevác, 62 szlovák, 21 ruszin, 3 sokác, 2 horvát, 6 német és 1 magyar.⁷

A november 25-i nagy népgyűlésen közfelkiáltással szentesítették a megbeszélt megoldásokat. Mindenhol felmentették az addigi helyi hatalom képviselőit, és a település nagyságától függően 60–120 tagú szenátusokat állítottak fel, a polgármestereket a 25-én létrehozott népi tanács nevezte ki.

4.4. A szürke hétköznapi az új közigazgatás alatt

A városi tanács első nehéz feladata a hadsereg élelmezése volt. A lakoságnak már elege volt a Haditermény részvénytársaság munkájából, amely előzőleg végezte a rekvirálást a magyar honvédség ellátásához. Az élel-

miszereket továbbra is jegyre vásárolhatta a lakosság. A haszonállatokkal való kereskedés is elkezdődött, mégpedig a hivatalos hatalom háta mögött, de volt úgy is, hogy az államhatalom vásárolta fel a Szabadka környéki gazdák jószágait, hogy az ország másik végébe szállítsa. A polgármester fő feladata a feketegazdaság visszaszorítása lett.

Megkezdődött a veszélyes elemek üldözése és előállításuk is. Ezekről a városi tanács döntött, s a város igazgatása a minisztérium segítségét kérte. A veszélyes elemeket – úgy tűnik – a szenátus tagjai választották ki, az alapján, amit róluk tudtak, hiszen jól ismerték polgártársaikat.

Eközben a polgármester likvidálta⁸ a volt hatalom képviselőit. A magyar kormány által kinevezett Pleszkovics Lukácsot, aki nem akarta elismerni az új hatalmat, kitette az irodájából, majd elbocsátotta a nemkívánatos elemeket, és az alacsonyabb rangú hivatalnokoktól is megszabadult, akikben nem bízhatott, és azoktól, akik nem tudták megfelelő szinten az új hivatalos nyelvet. Csak az maradhatott meg hivatalában, aki megfelelő szinten beszélt az államnyelvet.⁹ A városban több katonatiszt kapott lakást, ezt személyesen a polgármester intézte.

4.5. A város szimbolikus birtokbavétele: Sándor régensherceg látogatása

A régens, a majdani király szabadkai látogatását Ješa Damjanović, az udvar marsallja készítette elő. Hosszas és részletes megbeszélés után voltaképpen közölte a polgármesterrel, hogy mik az elvárásaik. A szenátus átalakult vendégfogadási bizottsággá. A látogatásra több halasztás után 1919. július 26-án került sor. A régens 16 órára várták, a városi tanács már 15 órakor felsorakozott az üdvözlésére, a nagyszámú lakosságot az eső sem zavarta szét. A király pontban öt órakor érkezett meg, automobillal. A hízelgő üdvözlőbeszéd után az egyik helyi paraszttól (Toma Perčić) kenyeret és sót kapott, majd visszavonult, miközben végighaladt a főutcán. A vendégszobáját a Városházán rendezték be, ahol gazdasági szakemberekkel is találkozott, audiencián fogadta őket. Ezután a Belgrád Szállodába mentek, ugyanis a népünnepélyt nem tarthatták meg a szabad ég alatt, majd a már említett Zlatno jagnje (Arany Bárány) hotelban ebédelt. A régens balján a polgármester, a jobbán Petar Bojović vajda ült. Mivel a majdani király nem szerette a hosszas pohárköszöntőket, ezért csak egy üdvözlőbeszéd hangzott el dr. Vladislav Manojlović ügyvéd részéről. Az üdvözlőbeszéd elhangzása után a régens válaszbeszédében a bunyevácságot

⁸ Matijević ezzel a kifejezéssel él: „Likvidiranje mađarskog režima.” – „A magyar rezsim likvidálása.” 1928. 16.

⁹ Ugyanott.

dicsérte, és a hadsereget. Arról is beszélt, hogy „egyesek” azon dolgoznak, hogy elszakítsák „véreit”, de ő ezt nem fogja megengedni. A fogadáson a Sándor (Aleksandrovo) nevű elővárosiak arra kérték, hogy látogassa meg őket. A régens bejelentette, hogy változtat a hivatalos programján, és még egy napot tölt Szabadkán (az eredeti terv az volt, hogy másnap megtekinti az államhatárt¹⁰, majd Zomborba utazik). A nap csúcspontja az volt, amikor a Városháza teraszán fogadta a nép üdvözlését. Másnap a megváltozott program értelmében először a pravoszláv, majd a katolikus templomban vett részt istentiszteleten, a díszbéd után pedig elment Sándorba. Délután pihent, majd este Palicsra látogatott, ahol táncesteket szerveztek minden tóparti épületben. A régens a tóparton sétált, és amikor elégedettségét fejezte ki, a polgármester megemlítette, hogy Szabadkának vízvezetékre és csatornavezetékre lenne szüksége, mire a régens válasza az volt, hogy mindenre sor kerül. A régens másnap tizenegy órakor vonaton távozott. A polgármester pedig örömet fejezte ki, hogy a legilletékesebbtől hallhatta, hogy a város az új Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része lesz.

4.6. A szabadkai jogi egyetem, mint a „nemzeti feladat” megvalósítója

Dr. Stipan Matijević polgármesteri működésének egyik utolsó mozzanata az volt, hogy Szabadkára hozta a belgrádi egyetem jogi fakultását, amely a belgrádi egyetem kihelyezett tagozataként működött. Újvidék is meg akarta szerezni azt, de a választás végül mégis Szabadkára esett, hogy ezáltal a határ menti városban betöltse a neki szánt szerepet, azaz, hogy minden ellenséges propagandát legyőzzön az idealista fiatalság, amely a legalkalmasabb erre a feladatra.

1920 januárjában átvették a vasútállomás feletti igazgatást.¹¹ Ez nem volt sima ügy, mivel áprilisban fellázadtak a vasutasok. A lázadást gyorsan, nagy erővel letörték.

Ebbe a sorba illenek azok a részben szimbolikus, részben valós eredményt hozó rendeletek és akciók, amelyek értelmében létrehozták a népvédelmet (narodna odbrana). Gyorsan feltöltik az állományát, és gyakorlatokat is szerveznek. Április 25-én a Városháza előtt 5000-en tüntettek, és elítélték a kommunista, felforgató, gyilkos, rabló mozgalmat, amelyet a „magyar lakosság támogat”.¹²

¹⁰ Valójában ez a reményei szerint államhatár volt, de ezt úgy kezelték, mintha már teljesen hivatalos lenne.

¹¹ Protić 1930. 90.

¹² Protić 1930. 93.

5. A hatalomátvétel rövid távú következményei

A szerb hadsereg megérkezésének első évfordulóját megünnepelték, nagy beszédeket tartottak. A városigazgatás, valamint a szerb és a bunyevác kultúrintézmények egyre stabilabbak lettek. A városba időnként magas rangú állami funkcionáriusok látogattak.

1920. május 4-én új polgármestere lett a városnak dr. Franjo Sudarević gyógyszerész személyében. Egy hónappal ezután írták alá a trianoni békeszerződést. Ezt az új polgármester nyomban közzé is tette, és kiáltvánnyal fordult a polgárokhoz. Ebben a hős szerb hadsereget élte, a rabság éveit kritizálta, hogy végül megállapítsa, Szabadka többé nem magyar, hanem jugoszláv város. A trianoni szerződést a templomokban és a Városháza előtt is megünnepelték, és rostonsültet, valamint sült ökröt ehetett a lakosság. Késő éjszakáig ünnepeltek. Mivel a békeszerződés nem rendelkezett Kelebiáról, a szabadkai polgármester és a jugoszláv vezetés elérte, hogy a falu fele Szabadkához kerüljön. Ebben szerepe volt annak is, hogy Szabadkán jelentős katonai erő állomásozott. Hajdújárás esetében is hasonló események zajlottak le. Gyakorlatilag az egész határvonal kérdéses volt a határmegállapító bizottság működéséig. A bizottság Szabadka környékén 1922. április 7-én kezdte meg a munkáját. Tagjai katonatisztek voltak. Egy angol tiszt volt az elnök, mellette egy francia, olasz és egy japán küldött dolgozott, azaz hozta meg a döntéseket.

Mindennek a végeredménye az lett, hogy a város területéből (97 363 hektár) 80 917 hektár a délszláv állam része lett, amivel elégedetlenek voltak a város új vezetői.

6. A hatalomátvétel hosszú távú következményei

Szabadka tehát a délszláv állam része lett. Az ezt követő időszakban a magyar kultúrintézmények leépültek, a város zsidó lakossága, amelyen az impériumváltás előtt (a délszláv lakosság értékelése szerint) erős volt a „magyar pecsét”, az új hatalomhoz alkalmazkodott. A magyar közoktatást leépítették, bevezették a névelemzést, és a nem magyar nevű gyerekeket nem írathatták magyar osztályba, az utcanevet megváltoztatták. A városközpontban álló széttört turul szobor helyére a középkori lázadó Cserni Jovan szobrát állították. A város magyar lakosságának nagy része nem tudott szerbül, ezért a közhivatalokban ignorálták őket, nem tudták érvényesíteni jogait, ügyeiket sem tudták intézni. Szabadka határ menti város lett, nem érkeztek a beruházások, az ipar hanyatlásnak indult, a város vakvágányra került...

7. Következtetések

A fent leírtakból egyértelműen kiviláglik, hogy az impériumváltás Szabadkán, de az egész régióban is, elsősorban katonai események következménye. Mindazonáltal meg kell állapítanunk, hogy a szerb fél azért volt sikeres, mert a katonai erő mellett többé-kevésbé világos cselekvési terve volt, amely mellé egy ideológiát is rendelni tudott, ezenfelül pedig voltak szövetségesei.

Magyarországnak nem volt bevethető hadserege (arról most nem szólnunk, hogy miért és kinek/kiknek a hibájából), míg Szerbiának igen. A gyorsan változó kormányok nem tudták kezelni a helyzetet, se ideológiája, se szövetségese nem volt. A döntő pillanat tehát 1918. november 13-a volt Szabadka esetében. Ideológiai szempontból a bunyevátság kérdése volt a döntő, ugyanis hivatkozási alapként szolgálhatott a szerb kormányzat számára, hogy területszerzését a wilsoni elvekkel összhangba hozhassa.¹³ Erre pedig a nagyhatalmak meggyőzése miatt volt szükség.¹⁴

Az új állam óhaja a magyarság és a magyar kultúra leépítése volt. Vajdaság-szerte a 71 magyar középfokú tagozatból mindössze kettő maradt meg, 1941-re 250 magyar általános iskolai tagozat volt, miközben az összes tagozat kb. 4000-es nagyságrendű volt.¹⁵

Irodalom

- A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség* (Magyarok a Délvidéken 1918–1947). Napvilág Kiadó, 2004
- Csuka János: *A délvideki magyarság története 1918–1941*. Püski, Budapest, 1995
- Domonkos László: *Forognak a kerekek* (33 hónap Baranyában). Püski Kiadó, Budapest, 1999
- Matijević, Dr. Stipan: *Događaji koji su se odigrali za vreme mojeg javnog delovanja od 10. nov. do 20. maja 1920. god.* Subotica, 1928.
- Pavlov, Plamen–Janev, Jordan: *A bolgárok rövid története* (A kezdetektől napjainkig). Cédrus Alapítvány–Napkút Kiadó, Budapest, 2005
- Protić, Marko: *Zlatni dani Subotice* (Od oslobođenja do potpisa mira 13. nov. 1918–4. jun 1920).
- Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008

¹³ Csuka 1995. 12. szerint kiforgatták a wilsoni elveket.

¹⁴ Pécs esete ezért vett egészen más irányt. Részletesebben Domonkos (1999) számol be a történetekről.

¹⁵ Szarka (szerk.) 2008. 112. (Ezt a részt A. Sajti írta.)